

Scriitura diaristică în cheie subversivă Self-writing, in a Subversive key

Lect. dr. Viorica Isaia
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați
Centrul Interdisciplinar de Studii Culturale Central
și Sud-Est Europene (CISCLE)

Abstract: *The present paper seeks to demonstrate that Jurnalul esențial constitutes a form of subversive literature through its refusal of moral compromise, its unmasking of the mechanisms of intellectual adaptation, and its use of linguistic clarity as a mode of resistance and of sustaining an active critical consciousness.*

Keywords: *Diary Writting, subversive literature, polyphony, Monica Lovinescu*

Literatura din sfera autospecularității, memorialistica asimilează un construct narativ biplan: pe de o parte, asumându-și riscul autenticității dublate de vulnerabilitate, se configurează, o oglindire a mai mult sau mai puțin aparentă a unei sincerități, fie spontane, fie truate, iar pe de alta, asistăm o reverberare a unei dominante intelectuale organizate nu doar în spațiul literaturii, ci și în orizontul mai larg al unui topos configurat ideologic, pentru a reflecta, ca un palimpsest, o variație a ideilor și a influențelor unei epoci.

Jurnalul literar, situat la granița dintre document personal și operă literară, dobândește, în contexte istorice opresive o funcție care depășește confesiunea individuală fiind „susceptibile de interpretări diverse” [Lejeune, 2005: 5] În astfel de condiții, scriitura diaristică devine un spațiu al adevărului neinstituționalizat și un instrument de rezistență prin memorie. Fără a fi programatic sau explicit angajat politic, jurnalul poate funcționa ca *literatură subversivă*, contestând discursul oficial prin autenticitatea experienței și prin judecata morală pe care o conservă, interesul auctorial gravitând în jurul unor psihologii umane sub impactul comunismului. Se recuperează, astfel, o viață trăită sub semnul incompletitudinii ființei, în timp ce osatura epică este lăsată în subsidiar.

Jurnal esențial al Monicăi Lovinescu [1], a doua ediție (prima apariție în 2010 se înscrie exemplar în această paradigmă și cuprinde însemnări din toate jurnalele scrise între 1981 și 2002, anul ultimelor însemnări diaristice ale Monicăi Lovinescu, într-o ediție îngrijită de Cristina Cioabă asumate de aceasta, valorificând cele șase volume de Jurnal publicate de Monica Lovinescu la Editura Humanitas între 2002 și 2006, cuprinzând însemnări din perioada 1981-2000 (mai puțin anul 1989): *Jurnal 1981-1984* (2002), *Jurnal 1985-1988* (2002), *Jurnal 1990-1993* (2003), *Jurnal 1994-1995* (2004), *Jurnal 1996-1997* (2005), *Jurnal 1998-2000* (2006). La acestea s-au adăugat fragmentele selectate din jurnalul anului 1989 chiar de Monica Lovinescu și publicate în volumul *Unde scurte V. Pragul* (1995),

precum și o selecție din volumul Jurnal inedit 2001-2002 (2014), [Cioabă, 2023:11] În Prefața-Mărturie a volumului, Ioana Pârvulescu devoaalează opțiunea diaristei spre autenticitate, o dominantă a scriiturii interbelice, teoretizată de Camil Petrescu, un scriitor prețuit de Monica Lovinescu „Viața îi e, deci, creația esențială, exemplară, cea care ne-a rămas moștenire. În pagina de jurnal autoarea nu scrie despre ea, ci despre alții, și poate că aici e tot secretul: pentru Monica Lovinescu cei din jur sunt importanți, fie că se află „acasă” , în România, fie că sunt la Paris.”[Pârvulescu, 2023: 5] Descendentă a unei familii de intelectuali tributari spiritului estetic (fiică a criticului Eugen Lovinescu și a Ecaterinei Bălăcioiu, profesoară de franceză), Monica Lovinescu își descoperă vocația etică după plecarea din țară la Paris, înfruntând, de la microfonul postului de radio Europa Liberă sistemul totalitar, solidarizându-se cu elita intelectuală ce se cerea salvată. Se sincronizează cu Estul, chiar dacă uneori gesturile i-au fost o permanentă amenințare, aflând permanent tot ce se întâmpla pe teren românesc, o „triadă a existenței” pecetluite de aceeași Ioana Pârvulescu: „Eticul, Esteticul și Estul”

Este important de evidențiat faptul că Jurnalul nu urmărește recuperarea sinelui intim, ci asumarea unei poziții etice ferme raportat la comunismul românesc, în care istoria devine un suprapersonaj, recuperând locuri, oameni, emoții, cât și la perioada postcomunistă și la reperele umane și culturale. Ecourile lumii Estice supuse unei accelerate schimbări sunt filtrate și epurate, generând angoase și emoții asociate familiei și existenței sale ce se doreau reprimare, așa cum apare într-o consemnare din 23 februarie 1982 ce a avut ca generator o depoziție a lui Caraion, [2] într-o urmărire informativă: „Tema principală: nu sunt fiica tatei; mama m-a făcut cu unul Paul Lahovary (un gazetar care trebuie de fapt să aibă vreo cinci-șase ani mai mult ca mine); între mama și mine era o iubire cam anormală, care explică fanatismul meu actual etc., etc.

Uitam: tata era... neputincios.

Îmi vine să vărs.”[3]

Prin ceea ce divulgă despre propria interioritate, Monica Lovinescu pare că dorește să-și genereze un soi de amnezie, dar și de izbăvire. Moartea soacrei sale vine ca un bumerang al retrairii chinurilor din detenție ale mamei sale, ce i-au provocat sfârșitul. Monica Lovinescu, alături de partenerul ei de viață, Virgil Ierunca, au încercat, ca mulți alții, să lupte împotriva propriului destin, ținând piept unui regim opresiv. Monica l-a cunoscut pe Virgil la Paris și ambii au trăit cu vinovăția că părinții au plătit pentru faptele lor, aspect observat în însemnările Monicăi, de la data de 17 mai 1983: „Mama lui V. a avut o criză cardiacă. A fost salvată. Prețul cel mai insuportabil pe care l-am avut de plătit a fost de-a nu ne putea îngriji la bătrânețe părinții. Iar pentru mine: închisoarea mamei, de care încă nu m-am vindecat.”[4] Închisoarea și cruzimea istorică i-au declanșat Ecaterinei Lovinescu o moarte tragică, fără să aibă măcar șansa unui mormânt frumos decorat, iar regretele Monicăi în această privință au fost imense.

Se împletesc, în cele aproximativ 500 de pagini, diferite niveluri polifonice generate de veritabile voci-document ale timpului, ca un exercițiu al unei conștiințe critice libere aflate în polul democrației și al libertății, al eticului. Acuzația de plagiat a lui Eugen Barbu, printre alții, precum și cea proferată la adresa Monicăi Lovinescu și a lui Virgil Ierunca de Vadim Tudor este surprinsă într-o consemnare

din 18 iunie 1985, moment ce îi traversează simbolic ca o pecete identitară,, „Vadim Tudor ne acuză în *Săptămâna*, pe mine și pe V., că ne «plagiem» reciproc. Marea lor obsesie: Toată lumea să plagieze, ca Eugen Barbu să nu mai fie singurul...” [5]. Realitatea biografică devine un pretext pentru răzvrătire, alchimizând detaliul istoric cu tensiunea morală a unei conștiințe în permanent răzvrătire.

Formula supraviețuirii prin cultură, ce îmbracă forma divergenței față de putere este dezvăluită prin prietenii cu cei care au pățimit constant prin curajul lor și care au reușit să publice oficial, în ciuda conținutului subversiv la adresa regimului comunist, așa cum se oglindește în aceeași însemnare din iunie 2018. Noica aderă la pesimismul cuplului, mulțumindu-le pentru că nu i-au reținut în Occident pe Pleșu și pe Liiceanu, susținerea dorinței lui Eliade de a face un Institut de orientalistă în capitală sau găsirea unor soluții pentru publicarea operelor lui Blaga, surprinzându-se tensiunile, și motivațiile modelatoare pentru un destin și pentru o operă într-o scriitură diaristică profund amprentată identitar.

Formula diaristică a scriiturii-memorie este asumată identitar de autoare în numeroare situații. Lectura jurnalului oferă senzația că personalitatea care l-a scris este prezentă, iar jurnalul Monicăi Lovinescu se dezvăluie, precum un jurnal autentic, scris natural, fără îngrijorări stilistice: „Eram hotărâtă să notez aici ce se notează într-o agendă (de unde și forma): întâlnirile sau mesajele din țară ce nu trebuie uitate etc. Și iată că încetul cu încetul se strecoară clima, afectivitatea, pisicile și bolile. [6]

În cheie subversivă, jurnalul armonizează, în egală măsură reperele istorice și misterul unei conștiințe. Publicarea unei cărți valoroase în timpul comunismului ce dezvăluia cititorului avizat intenția scriiturii și interesul autorului, vanitățile literare a îmbrăcat o formă de rezistență recunoscută inclusiv de autoritățile comuniste, de notorietate fiind, în paginile jurnalului, *catharii de la Păltiniș*. [7] Rezistența prin lectură, fie ea literatură sau filozofie era o formă de rezistență reflexivă în fața tumultului cotidianului communist. „Așa e cu articolul Catharii de la Păltiniș, unde se arată prea clar furios că n-a fost numărat printre prietenii lui Noica (el și Paleologu). Urme de vanitate literară, sau înverșunare de a-l apăra pe Alecu, considerându-l atacat (și era) în Jurnalul de la Păltiniș? În orice caz dă dovadă de ceea ce în Epistolar Pleșu numește „blândețe sângeroasă”. [8]

În altă ordine de idei, identitatea diaristei îmbracă forma unui „pact autobiografic” în termenii lui Lejeune. Monica Lovinescu a scris, inițial, *Jurnalul*, precum o agendă, înregistrând toate informațiile pe niște hârtie, altfel memoria ei nu ar fi înmagazinat atâtea informații, din emisiuni sau diferite convorbiri la telefon, manuscrise sau corespondențe sau chiar din vizite. Asumarea perspectivei biografice și a tehnicii jurnalului este clarificată de autoare în *Cuvânt înainte*, un jurnal care „nu reconstituie o existență, ci o agitație.” [Lovinescu M, 2023: 17]

Apar în *Jurnal esențial*, asemeni unui caleidoscop cu determinări reciproce și alte jurnale, pagini memorie, pildă pentru o istorie aflată în mișcare, în rescriere plurietațată. În primul rând, jurnalul tatălui ei, Eugen Lovinescu, asemănată adesea cu acesta: „Îmi recita pe dinafară din tata și mă acuza că nu sunt în stare să fac la fel” [Lovinescu M, 2023: 68] și care a influențat-o pe parcursul vieții: „Chiar dacă jurnalul meu – pe care n-aș îndrăzni să-l compar cu al tatei – nici ca valoare, nici ca

interes – are și alunecări personalizate, «pactul autobiografic» se anulează de la sine din moment ce paginile de față sunt scrise despre și pentru alții.” [Lovinescu M, 2023, p.17]. Refuzul compromisului moral, asociat mecanismelor de adaptare intelectuală, apare și în trimiterile spre *Jurnalul II* al lui Mircea Eliade menționat la câteva zile, după ce este amintit cel al lui Radu Petrescu, respectiv pe 18 octombrie 1981 și despre care autoarea noastră a mărturisit că l-a citit înainte de publicare, după care, a oferit câteva sfaturi referitoare la conținutul lucrării: „să scoată cel puțin paragraful în care-l plânge pe scriitorul român cenzurat în însăși persoana.”¹ Motivul principal pentru care i-ar fi oferit acest sfat lui Eliade, este cunoscut de acesta: „Din aceeași dorință – sau obsesie – de a nu se pune rău cu autoritățile din România, spre a continua să fie publicat.”[Lovinescu M, 2023: 26] De asemenea, acesta are și niște recomandări în scrierile lui, la fel ca toți ceilalți scriitori ai perioadei comunismului, care au fost privați în a scrie tot ce-și doresc sau cum își doresc: „evită sistematic în *Jurnal* să citeze lungile noastre conversații imediat ce sosește la Paris pentru a-l pune la curent cu ce e nou în litere la București. Se prefacă că află totul de la «vizitatori». Pe V. și pe mine ne numește, bineînțeles, dar numai când nu e esențial.”[Lovinescu M, 2023: 26-27]

Un alt *Jurnal* transpus în scrierile Monicăi Lovinescu este cel al lui Gabriel Liiceanu, prietenul de suflet al ei și al lui Virgil Iernuca, sub denumirea *Jurnalul de la Păltiniș*, care-i provoacă autoarei o adevărată revelație prin lectură „Sunt luni – poate chiar ani – de când o lectură nu m-a mai pasionat atât.” [Lovinescu M, 2023: 41]. *Jurnalul de la Păltiniș*, generator de freamăt și de nostalgie înregistrează întâlnirile dintre Andrei Pleșu și Constantin Noica, pe care Monica Lovinescu îl considera atât de enervant cu ideile lui despre orice fel de subiect: „chiar ceaușismele lui, uit c-am îndrăznit chiar să țip la el (cât trebuie să mă fi scos din minți!)”[Lovinescu M, 2023: 41]. Scriul diaristic devine, așadar, un instrument al rezistenței prin memorie, un spațiu simbolic al salvării sinelui de sub teroarea istoriei. Toate aceste jurnale au o deosebită importanță pentru că au introdus în „jocul literaturii”, diferite evenimente ale istoriei, dar și din viața personală.

Cu o capacitate extraordinară de a „ridica zid de cuvinte” în jurul celor care protestau, sau de a surprinde omenescul în toate oglindirile sale, *Jurnal esențial* devine depozitarul istoriei unei Români modelate prin fluxul conștiinței în care reperele spațiului literar deși „se situau între țipătul de alarmă și semnul exclamării.” [Lovinescu Monica: 2023, p.88] sunt simboluri ale unor conștiințe prinse între iubire, suferințe sau clarobscurul creator.

Note

[1] Monica Lovinescu, *Jurnal esențial*, București, Humanitas, 2023

[2] Referire la urmărirea informativă a lui Ion Caraion semnalată și în editorialele din *România literară* ale lui Nicolae Manolescu, în care era susținută teza conform căreia, ca să i se permită să emigreze, Ion Caraion a lăsat un denunț la adresa mai multor intelectuali ai vremii

[3] Monica Lovinescu, op.cit., p.43

[4] idem, p. 78

[5] idem, p. 129

[6] idem, p. 69

[7] referire la un celebru articol al părintelui Nicolae Steinhardt, despre *catharii de la Păltiniș*, folosit de toți cei care aveau, în epocă, răfuiele mari cu păltinișenii

[8] Monica Lovinescu, op.cit., p.183

Referințe bibliografice

Pârvulescu, Ioana, *Mărturia la Jurnal esențial*, Monica Lovinescu, București, Humanitas, 2023

Burța-Cernat, Bianca, *Un epilog diaristic și prologul unei reevaluări critice*, în „Observator cultural”, nr. 758, 06.02.2015, <https://www.observatorcultural.ro/articol/un-epilog-diaristic-si-prologul-unei-reevaluari-critice-i/>

Lejeune, Philippe, *Pactul autobiografic*, Editura Univers, București, 2000

Pop, Iulia, *Memorie și suferință: considerații asupra literaturii memorialistice a universului concentraționar comunist*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010